

KAPITTEL 13

Nye seksualiteter, nye kjønn?

Willy Pedersen

Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo og NOVA, OsloMet – storbyuniversitetet

Ketil Slagstad

Institutt for helse og samfunn, Universitetet i Oslo

Tilmann von Soest

Psykologisk institutt, Universitetet i Oslo og NOVA, OsloMet – storbyuniversitetet

Abstract: Fifty years ago, the concept “sexual script” was coined to describe sexual activities as social and learned interactions. Such scripts gradually change, however, and result in what we may label “generational sexualities”. Drawing on such theory and the *Young in Oslo* data set, we show that age of first heterosexual intercourse, perhaps contrary to expectations, has increased over the past two decades. We also show how debut age reflects sociodemographic and area-related characteristics in Oslo: Adolescents in the wealthy areas have a lower sexual debut age than those living in less affluent parts of the city. This pattern, however, varies with factors such as immigration, religion and the use of alcohol and social media. Further, we show that one in five no longer define themselves within the traditional homo-hetero dichotomy. We discuss whether gender identities have become more fluid, and we show that the term “queer”, with its connotations of exploration, openness and inclusion, has become popular, as opposed to older terms such as “lesbian”, “gay” or “bisexual”. Thus, strong social forces shape adolescent sexual behaviours, but sexual scripts, and sexual and gender identities, seem to allow for more variations than before.

Keywords: sexuality, intercourse, gender identity, queer

Introduksjon¹

Omtrent samtidig med at *SKAM*-serien rullet over landet for noen år siden, dukket begrepet *hooke* opp i alminnelig språkbruk blant ungdom. En av *SKAM*-deltakerne sa: «Når jeg har *hooket* har jeg ikke hatt sex. Det er bare klinings.» Begrepet stammer fra muntlig engelsk, hvor verbet *hook up* nok har betydningen «kline», men også kan innebære «å ha sex» (Manning et al., 2006).

En norsk studie av ungdom som feiret russetida, fra omtrent samme tid, viste også at begrepet *hooke* var i bruk, og at det – i tråd med betydningen på engelsk – rommet mer enn det *SKAM*-deltakeren beskrev (Fjær et al., 2015). Det kunne bety å kline, kjærtegne hverandre på overkropp eller kjønnsorganer, men også å ha samleie eller oralsex. Likevel var det noe annet som var avgjørende, nemlig at det foregikk utenfor et parforhold. Dette er også i tråd med betydningen på engelsk, hvor begrepet betegner «non-relationship sex» (Manning et al., 2006). Begrepet *hooke* er tvetydig med hensyn til *handlingene* som inngår i det, men entydig hva angår *relasjonens* karakter. Du *hooker* ikke med en kjæreste.

Det var to andre funn i den norske studien vi refererte over (Fjær et al., 2015). Ungdommene var opptatt av å fremstå som liberale og åpne med hensyn til sex, også utenfor etablerte parforhold, og det gjaldt uavhengig av kjønn. Det var skepsis mot dem som drev med «slutshaming», et begrep som også var velkjent for dem, og som betyr å kritisere kvinner for å bryte standardnormene for sex. Likevel var det mange som mer subtilt kritiserte jenter for nettopp dette, ikke minst andre jenter. Gutter ble ikke kritisert på samme måte, og det var heller ikke noe ord rettet mot gutter som tilsvarte begrepet «hore». Andre studier viser også at for eksempel begreper som «stud» eller «player» kan være nokså positive (Bogle, 2008). Den norske studien viste at russetida på overflaten nok var preget av liberale og kjønnssegaltære holdninger, likevel var det en tydelig dobbel standard: Gutter kunne være seksuelt aktive, også utenfor parrelasjoner. Jenter hadde ikke uten videre denne friheten.

---

¹ Arbeidet med dette bokkapitlet er finansiert av midler fra Norges forskningsråd (prosjektene 283370, 288083 og 300816).

Begrepet *hooke* er altså nytt i Norge, men aktiviteten kan likevel plasseres innenfor en tradisjon hvor forskere gjennom flere tiår har beskrevet hvilke handlinger ungdom deltar i, og som kan forstås som «seksuelle», og hvilke normer som regulerer det hele. Den engelske sosiologen Ken Plummer formet begrepet «generational sexualities». Dette innebærer at de som blir seksuelt aktive i en bestemt historisk periode, gjerne deler språk og i noen grad normer om seksualitet, og at normene kan variere etter kjønn, sosial klasse og etnisk bakgrunn (Plummer, 2019). Det finnes nok eldre norske betegnelser på noe av det som fanges av begrepet å *hooke*, men kanskje fanger det også praksisformer som har blitt mer utbredt. Nye begreper fester seg nettopp fordi de bidrar til å fortolke og fastholde en virkelighet som hele tiden endrer seg.

Nøkkelbegrepet i den sosiologiske forskningen på feltet er «seksuelle skript». Det ble formet av sosiologene John Gagnon og William Simon (1973) for femti år siden. Enkelt sagt utgjør det et rammeverk som identifiserer med *hvem* vi kan ha sex, *når* og *hvor* vi kan ha det, *hva* vi kan gjøre, og *hvorfor* vi kan gjøre det. Begrepet ble lokalisert til tre nivåer: *Kulturelle scenarier* – som er koder for akseptable former for seksualitet på kollektivt nivå. Det dreier seg om narrativer eller symboler som gir forordninger om hva vi kan og ikke kan gjøre, og som finnes som representasjoner i det offentlige rom, blant annet gjennom massemedier, og både religiøse ledere og helsepersonell kan bidra til å formulere dem. Men de befinner seg på et allment plan, og det må fremforhandles løsninger i de konkrete seksuelle situasjoner. Dette nødvendiggjør *interpersonlige skript*. Det sikter til prosesser hvor narrativene omformes til konkrete handlinger, hvor aktørene spiller ulike roller, tilpasset skriptene. Men den enkelte seksuelle aktør må også tilpasse handlingene til eget begjær, til egne lengsler og ønsker som kanskje kan være heterogene og uklare. Det nødvendiggjør *intrapersonlige skript*. Her kobles fantasier samt impulser fra tidligere seksuelle erfaringer med tanker om hvordan partner og andre rundt en kan reagere på det en gjør. Bakgrunnen for tankesettet var altså at seksualiteten vår formes innenfor en historisk, kulturell og sosial kontekst. Dessuten innebar begrepet at vi får et bestemt sett av muligheter, samt at det er rom for individuelle valg.

Dette var et radikalt standpunkt. I mye tidligere forskning antok en nemlig at menneskene, på samme måte som dyrene, hadde et biologisk

grunnlag av drifter som de forsøkte å «kontrollere» – men med ulike grad av suksess. Etter hvert ble perspektivet snarere at livet en lever, i en bestemt historisk epoke, er formende når det gjelder hva vi forstår som «seksuelt», og for hvordan vi samhandler som seksuelle aktører. Ingen bestrider betydningen av biologi, men seksualiteten formes ikke av biologi alene. Snarere er de seksuelle aktørene reflekterende individer som samhandler med andre, hjulpet av et system av normer og instruksjoner. Eller sagt på en annen måte: Selv når vi er som mest intime, er vi svært sosiale.

En rekke forskere har de siste tiårene levert bidrag som har mye til felles med tankesettet til Gagnon og Simon. La oss her nevne noen: Michel Foucault skrev mot slutten av sitt liv tre bøker om seksualitet fra et historisk perspektiv, og beskrev hvordan seksualiteten formes sosialt og i møte med maktstrukturer. Vi har ikke noen «egentlig» og «ren» seksualitet som ligger «lagret» i kroppen, og som det gjelder å frigjøre. Ken Plummer har vi allerede nevnt, og han var den første til å lansere et narrativt perspektiv, som innebærer at fortellingene om sex gir muligheter til identitetsutvikling og nye handlingsvalg. Samfunnets *sexual storytelling* ble mer intens på 1970- og 80-tallet – med fortellinger om kvinners orgasme, om å komme ut som homofil, men også om voldtekt og incest. Kort tid etter beskrev sosiologen Anthony Giddens det han kalte «plastisk seksualitet». Argumentet gikk slik: Seksualiteten har blitt frigjort fra reproduksjonen og integrert i våre individuelle livsprosjekter. Vi kan inngå det han kaller *rene relasjoner*, men som bare består så lenge vi har noe igjen for å delta. Han mente dette var et dypt demokratisk prosjekt som hvilte på blant annet bedre prevensjon og kvinners økte selvbestemmelse, selv om han fikk kritikk for at han var blind for maktutøvelsen i denne sfæren av livet (for en oversikt, se: Pedersen, 2005).

De seksuelle handlingene dagens norske ungdommer velger å delta i, vil antakelig formes av hvilket kjønn de har, og av hvor i landet de bor. Antakelig spiller deres forhold til religion inn, og kanskje påvirkes de av om familien har innvandret fra land med andre seksualnormer enn det Norge har. Vi vil først undersøke i hvilken grad det som ofte omtales som «seksuell debutalder», formes av slike forhold. I siste del av kapitlet vil vi belyse hvordan det synes å ha blitt større rom for seksualitetsformer som kalles «skeive», og hvordan både seksuelle identiteter og kjønn oppviser større variasjon enn vi så for bare få år siden.

En sekvens av handlinger, «seksuell debutalder»

Alle ungdommer går gjennom ulike erfaringer når de utforsker sin seksualitet, og de gjør det i relasjoner med varierende grad av stabilitet, dybde og alvor. En av forfatterne bak begrepet seksuelle skript deltok også i den største seksual-epidemiologiske studien som har blitt gjennomført (Laumann & Gagnon, 1994). Forfatteren beskrev den vanlige sekvensen av handlinger amerikanske ungdommer følger når de utforsker sin seksualitet gjennom en type trinn eller stadier med ulik grad av «alvor». De ulike trinnene kan knyttes til ulike eller samme partner. (1) Det første trinnet innebærer at gutt og jente kliner; (2) dernest at gutten kjærtegner jentas bryster – først utenpå klærne, så under; (3) så kjærtegner begge hverandres kjønnsorganer, men gutten tar typisk initiativet; (4) dette glir gradvis over til fullbyrdet vaginalt samleie; (5) først etter dette har en oralsex, og igjen er først gutten den aktive part overfor jenta (*cunnilingus*), mens hun normalt vil vente litt før hun «suger ham» (*fellatio*).

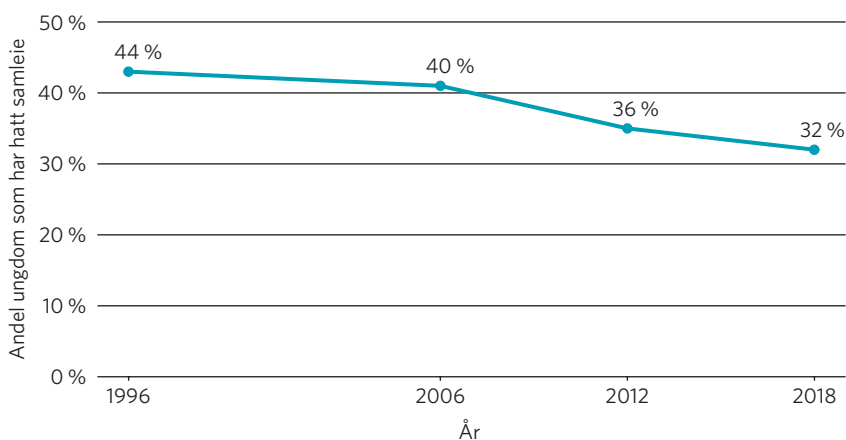
De dokumenterte altså en sekvens av handlinger, dessuten at den var kjønnnet: Han er aktiv, hun responderer med å «tillate» eller «nekte» hans ulike fremstøt. Mange – både blant folk flest og forskere – vil fortsatt bedømme trinn (4), fullbyrdet vaginalt samleie, som den egentlige «seksuelle debuten», selv om dette altså i realiteten bare er ett blant flere trinn i en lang sekvens. Dessuten er det mange unntak fra sekvensen, ikke minst blant dem som gjør seksuelle erfaringer med en av samme kjønn (Green, 2008). Seksuelle skript kan også variere med sosial klasse, etnisk bakgrunn og religiøst engasjement (Eaton et al., 2016). I en annen fascinerende studie viste forskere at ungdoms seksualitet ble tilpasset årstid, vær og ferier: Kurven over samleiedebut hadde to topper: den varme forsommeren med lange kvelder ute (i form av seksuelle *hook-ups*) og starten på den rolige juleferien (med samleiedebut mellom faste kjærester) (Levin et al., 2002).

De siste årene har sosiale medier bidratt til å forme ungdommers seksualitet gjennom både nye kontaktfora og muligheter for selvpresentasjoner (Fox & Vendemia, 2016). Mange utsettes for og deltar frivillig i «sexting», hvor en produserer seksualiserte bilder eller filmer og sender til andre (Cooper et al., 2016). Forskere har vist hvordan nettporno i økende grad synes å forme de seksuelle skriptene, og enkelte typer nettporno viser

åpenbart fordreide beskrivelser av hva som typisk skjer i seksuell samhandling, og preges også av degradering av kvinner (Fritz & Paul, 2017; Sun et al., 2016). Likevel er kanskje et annet trekk enda tydeligere i de seinere års forskning samt i opplysning om ungdom og sex: Det har blitt mer aksept for at sex (med samtykke) også for ungdom kan være fint. Tidligere har man nok fokusert sterkere på «farlig sex» – uønskete graviditeter, seksuelt overførbare sykdommer og seksuelle overgrep (Harden, 2014).

Blant dagens norske ungdommer kan en se en mulig refleks av den standardsekvensen en dokumenterte i USA for tretti år siden. Den siste Ung i Oslo-studien – fra 2018 – viser at nesten sju av ti elever på videregående skole har klint, rundt halvparten har kjærttegnet en annens kjønnsorgan, mens noe over 40 prosent har hatt samleie (Bakken, 2018). De aller fleste har vært forelsket, og mange har hatt minst ett kjæresteforhold.

Ung i Oslo-studiene har foregått helt siden 1990-tallet. Vi kan derfor belyse tidstrender, for eksempel hvor mange ungdommer i en bestemt alderskategori som har hatt samleie, over en periode på drøyt tju år. Figur 1 viser nettopp dette. Data er fra Oslo-ungdommer i første trinn på videregående skole gjennom fem identiske studier. Resultatene viser at det har vært en jevnt fallende trend. Vi ser at bare 32 prosent av dem som gikk i Vg1 i 2018, hadde hatt samleie, noe som er den laveste andelen siden vi begynte med disse studiene.

Figur 1. Andel Oslo-ungdom i Vg1 som har hatt samleie i 1996, 2006, 2012 og 2018. Data fra Ung i Oslo-undersøkelsene.

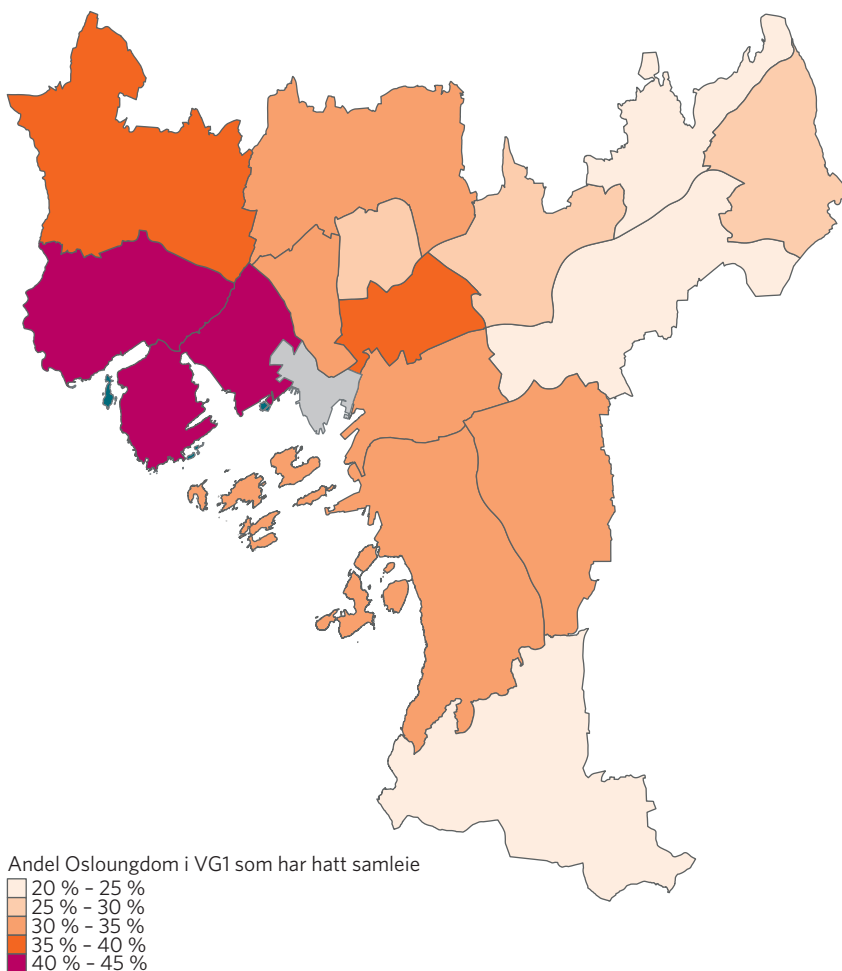
Mange forskere mener at seksualiseringen av ungdomstiden har økt de siste årene, ikke minst gjennom populærkultur og sosiale medier (Ringrose, 2016). Noen vil nok derfor stusse over at andelen som har samleiedebutert, har falt. Vi vet ikke nok om årsakene til dette, men det faller inn i et mønster av mindre problematferd og lavere forbruk av alkohol over samme periode, noe som blir beskrevet i andre kapitler i denne boka. Det kan også ha sammenheng med en klar økning av andelen personer med innvandrerbakgrunn i Oslo, noe som også har bidratt til å redusere forbruket av alkohol (Rogne et al., 2019). Vi står her overfor et paradoks: En økt seksualisering av ungdomstiden, men en høyere alder for samleiedebut.

Samleiedebut i Oslo: Hvilke faktorer spiller inn?

Hvilke faktorer kan belyse om Oslo-ungdommer velger å ha samleie eller å vente? For å belyse temaet har vi analysert data fra 3341 ungdommer i Vg1 i 2018 som deltok i Ung i Oslo-studien. De fleste var 16 og 17 år gamle. Som vi så i Figur 1, hadde 32 prosent hatt samleie. Basert på tidligere studier var vi interessert i betydningen av kjønn, bosted i byen, sosioøkonomisk status, eventuell innvandrerbakgrunn, religion, alkoholbruk og bruk av sosiale medier. Vi delte bydelene inn i fire ulike områder: ytre Oslo øst (Søndre Nordstrand, Bjerke, Stovner, Alna og Grorud), vestkant (Vestre Aker, Nordre Aker, Ullern, Frogner, St. Hanshaugen), indre Oslo øst (Grünerløkka, Gamle Oslo, Sagene) og etablert ytre øst (Østensjø og Nordstrand). Vi skilte mellom de med to utenlandskfødte foreldre og andre ungdommer, og mellom de som ikke bekjente seg til noen religion, kristne, muslimer og de med andre religioner. I tillegg delte vi utvalget opp i de som hadde drukket seg beruset det siste året, og de som ikke hadde gjort det, og skilte mellom de som hadde brukt sosiale medier inntil to timer daglig, og de som hadde brukt dem hyppigere.

Et utgangspunkt var at Oslo er en sosialt delt by, med en velstående vestkant og en østkant hvor befolkningen har lavere utdanning og inntekt. I Oslo øst er det også mange flere innvandrere enn på vestkanten. I Figur 2 viser vi andelen som har samleiedebutert, etter bydel.

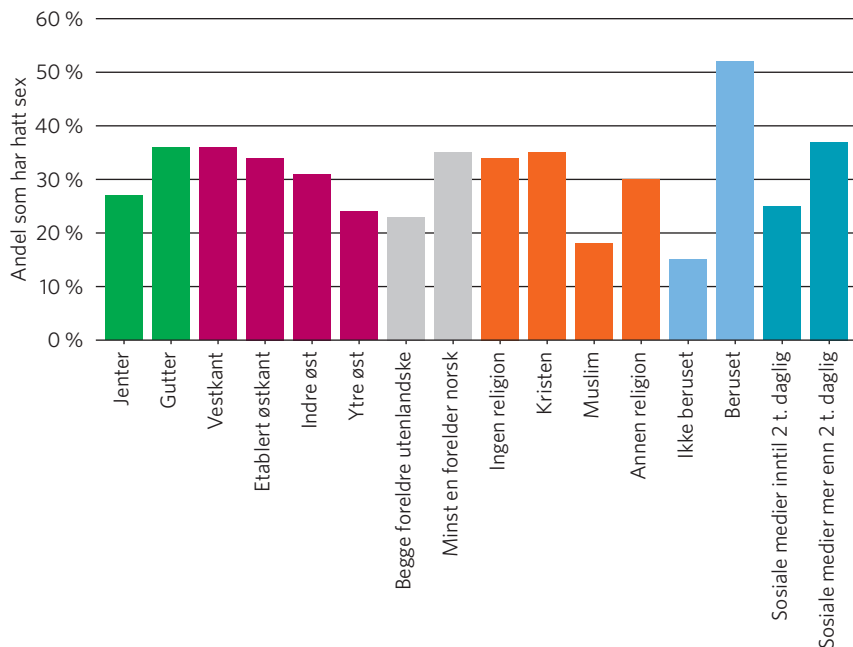
Forskjellene er store: Flest har debutert i den sentrumsnære bydelen Frogner på Oslo vest, men de øvrige vestkantbydelene ligger også høyt. Lavest ligger bydeler i ytre Oslo øst, som Grorud og Alna. Øst-vest-skiellet ser altså ut til å spille en viktig rolle.

Figur 2. Andel ungdom i Vg 1 som har hatt samleie etter bydeler i Oslo. Data fra Ung i Oslo 2018.

Hva kan årsaken til bydelsforskjellene være? Spiller de andre variablene noen rolle? Figur 3 viser at det er flere gutter (36 %) enn jenter (27 %) som har hatt samleie.

Figur 3. Andel ungdom i Vg 1 som har hatt samleie etter demografi, religion, beruselsesdriking og bruk av sosiale medier. Data fra Ung i Oslo 2018.

Når vi bruker firedelingene med hensyn til bydel, gjenfinner vi mønsteret fra Figur 2: I bydelene i ytre øst er det en lavere andel (24 %) enn i andre deler av byen (mellom 31 og 36 %). Det samme gjelder ungdom med innvandrerbakgrunn og muslimsk ungdom, der er det færre som har debutert. Men den største forskjellen ser vi med hensyn til alkoholberuselse: Bare 15 prosent av dem som ikke har vært beruset siste år, har hatt samleie, mens det gjelder hele 52 prosent av de som har vært beruset. Andelen er også høyere blant ungdom som bruker sosiale medier hyppig.

Deretter analyserte vi dataene ved hjelp av logistiske regresjonsanalyser med samleie som avhengig variabel. Først brukte vi enkle regresjonsanalyser, hvor hver variabel ble lagt inn for seg (se «enkle modeller» i Tabell 1). Analysene viser samme bilde som Figur 3, og alle variablene hadde en signifikant sammenheng med å ha hatt samleie. Deretter gjennomførte vi multiple regresjonsanalyser, hvor flere variabler ble lagt inn samtidig (se «multiple modeller» i Tabell 1). I Modell 1 inkluderte vi kjønn og bydel, og vi ser at det var sterke sammenhenger med samleiedebut.

Tabell 1. Logistisk regresjonsanalyse med samleie (ja/nei) som avhengig variabel. Data fra ungdom fra Vg 1, Ung i Oslo 2018 (N = 3.341)

	Enkle modeller			Multiple modeller							
	OR	95 % KI	95 % KI	Modell 1		Modell 2		Modell 3			
				OR	95 % KI	OR	95 % KI	OR	95 % KI		
Kjønn											
Jente (referanse)											
Gutt	1,52***	1,31-1,76	1,47***	1,26-1,71	1,45***	1,25-1,69	1,80***	1,52-2,14			
Bydel											
Ytre øst (referanse)											
Vestkant	1,75***	1,46-2,10	1,96***	1,62-2,36	1,33**	1,09-1,64	0,93	0,74-1,17			
Etablert østkant	1,62***	1,27-2,06	1,58***	1,23-2,02	1,39*	1,08-1,80	1,11	0,84-1,47			
Indre øst	1,41**	1,14-1,75	1,51***	1,22-1,88	1,06	0,84-1,34	0,90	0,69-1,16			
Foreldrenes etnisitet											
Begge foreldrene ikke født i Norge (referanse)											
Minst én forelder født i Norge	1,83***	1,56-2,16			1,59***	1,28-1,98	1,25	0,99-1,59			
Religion											
Muslim (referanse)											
Ingen religion	2,26***	1,79-2,84			1,89***	1,41-2,53	1,33	0,96-1,82			
Kristen	2,40***	1,91-3,01			2,10***	1,58-2,79	1,43*	1,05-1,95			
Andre religioner	1,93***	1,38-2,69			1,94***	1,37-2,76	1,43	0,97-2,10			
Berusedrikkning											
Ikke beruset siste år (referanse)											
Beruset minst én gang siste år	6,25***	5,31-7,36					5,97***	4,96-7,19			
Sosiale medier											
Inntil 2 timer sosiale medier daglig (referanse)											
Mer enn 2 timer sosiale medier daglig	1,74***	1,50-2,02					1,74***	1,46-2,07			

Note: Alle multiple analyser er kontrollert for alder. OR = Odds ratio, 95 % KI = 95 % konfidensintervall av OR, *p < 0,05, **p < 0,01, ***p < 0,001

I Modell 2 tok vi også med innvandrerbakgrunn og religion, noe som innebar at bydelsforskjellene ble merkbart mindre (oddsratioene blir redusert). I Modell 3 inkluderte vi i tillegg alkoholberuselse og hyppig bruk av sosiale medier. Betydningen av de andre prediktorvariablene, bortsett fra kjønn, ble kraftig redusert, og de fleste sammenhengene var ikke lenger signifikante.

Den multivariate analysen viser altså at det skjuler seg andre forhold bak de sterke bydelsforskjellene. Sosioøkonomisk status spiller liten rolle i modellene. Innvandrerbakgrunn og religion synes å *bremse* sannsynligheten for å ha samleie. Derimot *øker* sannsynligheten dersom en drikker seg beruset på alkohol og er svært aktiv på sosiale medier. Statistisk var det de to siste variablene samt kjønn som stod igjen med sterkeste statistiske effekter, selv om vi ut fra slike data ikke uten videre kan slutte oss til årsakssammenhenger. Det er overraskende at flere gutter enn jenter har samleiedebutert. En rekke tidligere studier fra Norge har nemlig vist at jentene er tidligere ute, det samme gjelder i våre naboland, noe som har blitt beskrevet som «det nordiske mønsteret» (Pedersen & Samuelsen, 2003). Seinere studier kan vise om dette mønsteret bare gjelder Oslo, eller også resten av landet. Det er slett ikke sikkert, Oslo-ungdom atskiller seg fra ungdom i andre deler av landet på en rekke måter (Bakken, 2019).

Denne typen data gir heller ikke mye informasjon om de finere mekanismene bak sammenhengene. Hvordan spiller alkohol og festing inn? Hvorfor er ungdommene som er mest aktive på sosiale medier, tidligst ute? Vi aner et komplekst samspill hvor ulike sosiale forhold har betydning. En rekke studier har dokumentert noe av det samme vi viser her: Seksualiteten utfoldes gjerne i en privat og intim kontekst. Men den formes av tunge sosiale bakgrunnsfaktorer, av verdier og av religion. Dessuten veves den på en subtil måte inn i hverdags- og festlivets ulike virksomheter og praksisformer.

Skeive seksualiteter, nye identiteter

Så langt har det ligget som en underliggende premiss at sex er noe som foregår mellom gutt og jente. Men det er selvsagt ikke opplagt. I den

nasjonale Ungdata-undersøkelsen spurte vi ungdom på videregående skole om de opplevde seg som homofile/lesbiske. Blant jentene gjaldt det 1 prosent, blant guttene 2 prosent. Internasjonale studier viser tall på samme nivå (Conron, Mimiaga, & Landers, 2010; Laumann & Gagnon, 1994). Men det interessante var at mange krysset av *utenfor* de to boksene heterofil/homofil: Det var 5 prosent som krysset av på «litt begge deler»; 3 prosent på «usikker på hvilken merkelapp som passer», og 10 prosent på «ingen av delene». Under 80 prosent definerte seg som heterofile. Mange bryter altså på en eller annen måte med dikotomien hetero/homo når de svarer. Det gjelder nesten like mange gutter som jenter.

I en norsk studie av Hegna og Larsen (2007) beskrev forfatterne romantisk tiltrekning og seksuelle handlinger mellom ungdommer av samme kjønn. De viste at det var store forskjeller i forekomsten av klining og flørting, som mange flere jenter enn gutter rapporterte. Derimot var kjønnsforskjellene mindre for klart seksuelle erfaringer med samme kjønn. Konklusjonen ble at romantiske og seksuelle handlinger mellom gutter oftere var knyttet til dypere følelser og identiteter. Det betyr gjerne noe. Derimot kan slike handlinger for jenter oftere være del av mer uforpliktende lek med grenser, som nysgjerrighet og utforskning.

I en annen norsk studie gjorde vi funn som kan minne litt om dette. Vi belyste tre dimensjoner ved ungdommers seksualitet: (i) *handlinger* sammen med eget kjønn; (ii) *tiltrekning* mot eget kjønn; og (iii) *seksuell identitet* (Pedersen & Kristiansen, 2003). En liten kjerne på 1–2 prosent definerte seg også i dette utvalget som homofile eller lesbiske. Men mange flere hadde gjort seksuelle erfaringer med samme kjønn; en del følte seg *litt* tiltrukket av samme kjønn, og en god del opplevde seg ikke som *utelukkende* heterofile. Det var 10 prosent av guttene og nesten én av fire jenter som på en eller annen måte brøt med den binære modellen.

De siste årene har det vært økende åpenhet rundt brudd på tradisjonelle normer for seksualitet, noe som også speiler seg i organisasjonene på feltet. Det norske forbundet av 1948 organiserte i sin tid bare homofile menn og lesbiske kvinner. Etter noen år ble bifile inkludert. De siste årene har transpersoner blitt med, og i 2016 tok organisasjonen navnet Fri – foreningen for kjønns- og seksualitetsmangfold. Ungdomsorganisasjonen

heter Skeiv ungdom. Paraplybegrepet «lhbtiq» (lesbisk, homofil, bifil, transperson, interkjønn og queer) rommer en rekke seksualitets- og identitetskategorier. I noen miljøer synes de tradisjonelle begrepene «lesbisk» og «homofil» å ha fått et litt gammelmodig og utdatert preg (Svendsen et al., 2018).

Begrepet «skeiv» (fra engelsk «queer») har blitt en mer åpen fellesbetegnelse på dem som faller utenfor «den heteronormative tokjønnsmodellen». Historikeren Hanne Marie Johansen (2019) belyser «skeive linjer» i norsk historie fra norrøn tid til i dag, og viser at det alltid har vært risikabelt å bryte med denne modellen. Både teologer, medisinere og jurister har bidratt til stigmatisering (Jordåen, 2010; Meyerowitz, 2002). Men antropologen Hans W. Kristiansen (2008) beskrev hvordan et nytt «åpenhetsparadigme» vokste frem på 1970-tallet – med blant annet dette slagordet: «We're here, we're queer, get used to it.» «Skeiv» synes nå å betegne en slags antiidentitet, det har blitt et paraplybegrep som har gått inn i hverdagsspråket for å markere forskjell fra det «streite». Slik åpnes trange kjønns- og seksualitetsbokser. Samtidig hevder enkelte at denne historiefortellingen har fokusert for sterkt på kampen til hvite, homofile menn, selv om den i realiteten også har handlet om for eksempel kamp mot kvinneundertrykking og rasisme (Ferguson, 2019).

Det er altså få som beskriver seg som homofile eller lesbiske i surveystudier, men våre data viser at mange nå reserverer seg mot å plasseres innenfor den entydige hetero–homo–dikotomien. Såkalt «grenslandsseksualitet» er mer utbredt blant ungdom enn i den voksne befolkningen (Callis, 2014). Den innovative *SKAM*-serien, som vi allerede har vært innom, bidro også til å videreutvikle språket for seksuelle identiteter. Romansen mellom karakterene Isak og Even belyste for eksempel den stigmatiserte posisjonen som både homofil og feminin. I en empirisk studie av skeive norske ungdommer brukte en fokusgruppe med basis i nettopp disse sekvensene fra *SKAM*. Samtalene viste at homofile gutter kunne oppleve stigmatisering nettopp på grunn av den stereotype koblingen mellom mannlig homofili og femininitet. Begrepet «skeiv» ble opplevd som å åpne for et bredere spekter av uttrykksformer. Rammen rundt disse prosessene er, hevder forskerne, et seksuelt landskap som stadig endrer seg. En finner mer åpenhet og toleranse, men fortsatt skepsis – og også

åpen homofobi (Svendsen et al., 2018). Innenfor det skeive kjønnsuttrykket for kvinner finnes det også ulike utforminger – som *femme* (feminin) og *butch* (maskulin), med tilhørende atferdsformer og stiler (Rothblum et al., 2018; Vik, 2019). Men noen hevder at også disse begrepene er i rask endring og allerede kan virke gammelmodige (Alarcón, 2020).

Flere norske studier kan altså tyde på at flere jenter enn gutter bryter med den entydige heteroposisjonen. Kanskje skyldes det at gutter har forholdt seg til nokså trange rammer for akseptabel maskulinitet, mens jenters utforming av akseptable femininiteter – i alle fall på dette området – har vært mer åpne (se også: Connell & Messerschmidt, 2005). Men resultatene fra Ung i Oslo 2018, som vi har beskrevet her, kan tyde på at det har skjedd endringer hos guttene, siden nesten like mange gutter som jenter krysses av utenfor hovedboksene hetero/homo. Flere internasjonale studier peker også mot nye og mer åpne typer maskulinitet hos unge menn (Waling, 2019). Men fortsatt har norske menn mer negative holdninger enn kvinner til dem som bryter med den binære modellen. Menn har dessuten mer positive holdninger til lesbiske kvinner enn til homofile menn (Bufdir, 2017).

Men lek med seksuelle grenser kan også skrives inn i nokså tradisjonelle mønstre. En norsk studie viste at en del lesbiske kvinner med det tradisjonelle *femme*-uttrykket opplevde at de kunne bli opplevd som særlig spennende og sexy ute på byen, og ofte ble forsøkt sjekket opp av heterofile menn, antakelig som uttrykk for en «guttedrøm konstruert av pornografiens diskurs» (Vik, 2019). Denne diskursen er nok vanlig i porno, men ser også ut til å ha nedslag i vanlige ungdomsgrupper og hos begge kjønn. I en studie viste vi at overraskende mange jenter som ikke definerte seg som skeive, hadde klint og «rotet» med en annen jente. Det foregikk på fester med mye alkohol, og jentene gjorde det «på kødd» og for moro skyld. Men de klinte bare med venninner, aldri med jenter de ikke kjente, selv om de kunne kline med fremmede gutter på fest. Noen fortalte om lysten ved å sjokkere. *Tine* på 16 år sa: «Det er for å tenne guttene. Være litt slemme.» Det hele innebar en viss frihet til å utforske erotikk sammen med andre jenter, men «pikekyssenes» viktigste adressat var nok det heteroseksuelle mannlige bikket (Larsen, Sandberg, & Pedersen, 2005).

Et annet eksempel på at hetero–homo–dikotomien ikke fanger vår komplekse seksualitet, er termen *aseksualitet* (Vederhus, 2018). Tidligere ble det forstått som fravær av seksuell tiltrekning og interesse, men ofte tenkes det nå som en egen identitetskategori, i tillegg til de tre «hovedkategoriene» (hetero, homo, bi) (Walton et al., 2016). En amerikansk studie av seksuelle minoriteter viste at de som definerte seg som aseksuelle, oftest var unge kvinner, og mange følte sterk tilknytning til lhbtqi–miljøene (Rothblum et al., 2020). Et tilsynelatende fravær av seksuell interesse kan altså danne grunnlag for en alternativ og positivt definert identitet. De som forstår seg selv på denne måten, ønskes også ofte velkommen i den heterogene gruppa som bryter med den binære dikotomien.

Kjønn i bevegelse

De siste tiårene har det også blitt økt åpenhet og diskusjoner om brudd på konvensjonelle normer for kjønn. Det gjelder hva angår både identitet (hvordan en opplever seg selv) og uttrykk (hvordan kjønn uttrykkes). «Cis–kjønn» refererer til personer som opplever samsvar mellom kjønnsidentitet og fødselskjønn, dvs. det kjønn barnet tildeles ved fødsel. Men noen opplever manglende samsvar mellom fødselskjønn og kjønnsidentitet, og for denne gruppa brukes ofte betegnelsen «transkjønn» eller «trans». Det siste tiåret har dette temaet satt en rekke avtrykk i populærkulturen. I Netflix-serien *Orange is the New Black* (2013) har transpersonen Laverne Cox en sentral rolle, og i HBO-serien *Euphoria* (2019) er en av karakterene en ung transperson som blir spilt av en skuespiller som selv er trans. Nylig kom Hollywood-skuespilleren Elliot Page ut som trans. Her i landet har temaet fått stor oppmerksomhet gjennom Line Baugstøs ungdomsbøker om den 12-årige jenta Leona, som ble født som gutt. Nylig kom Gulraiz Sharifs debutroman *Hør her'a*, som er lagt til et norsk-pakistansk miljø. Hovedpersonen er Mahmoud. Den tiårige lillebroren Ali forteller at hun føler seg som jente. Mahmoud beskytter henne, men er bekymret for foreldrenes reaksjoner. Bøkene selger mye, og det er ventelister på bibliotekene. De fanger åpenbart opp et behov.

Både rettslig og medisinsk har feltet gjennomgått endringer. Lov om endring av juridisk kjønn fra 2016 fastslo at den enkelte kunne endre juridisk kjønn uten medisinsk utredning og krav om kastrasjon, slik praksis hadde vært tidligere. I 2019 fjernet WHO diagnosene «kjønnsidentitetsforstyrrelse» og «transseksualisme» fra kapitlet om psykiske lidelser. De ble erstattet av diagnosen «kjønnsinkongruens» (uoverensstemmelse) innenfor et nytt kapittel om seksuell helse (Lie & Slagstad, 2018). Det innebærer at transpersoner ikke lenger blir definert som psykisk syke, men at transidentiteter anses som normal menneskelig variasjon. Helse- og sosialdepartementet har fulgt opp med nye retningslinjer, hvor det står: «I dag defineres kjønnsinkongruens som en del av mangfoldet i en normalbefolkning. Det er en menneskerett hvordan en person ønsker å definere seg selv» (Helsedirektoratet, 2020).

Hva vet vi så empirisk om dette temaet hos norsk ungdom i dag? I Ungdata-studien spurte vi om deltakerne var «gutt», «jente» eller «annet». Det var 1,4 prosent som krysset av på det siste alternativet. Omtrent samme estimat har en studie fra USA (White et al., 2018). Dette er små tall, og studiene er derfor sårbare for metodiske feil, men kan nok peke mot at en del i dag definerer seg utenfor hovedkategoriene også her i landet. I gruppa av transpersoner finnes det folk med binær kjønnsidentitet, dvs. at man definerer seg som enten mann eller kvinne, mens noen har ikke-binær kjønnsidentitet, dvs. at man definerer seg som både-og, eller på andre måter som bryter med en dikotom kjønnsforståelse. De 1,4 prosentene er derfor mest sannsynlig misvisende tall, siden de fleste transfolk trolig vil krysse av på enten «gutt» eller «jente». Den samlede gruppen er derfor trolig større. På engelsk er det flere begreper for ikke-binær kjønnsidentitet, for eksempel «genderqueer» og «genderfluid» (Richards et al., 2016). De brukes for å fange opp et nytt mangfold av kjønnsidentiteter, men kan også – på samme måte som begrepet «skeiv» – for å betegne praksiser som tar sikte på å «destabilisere den dominerende binære kjønnsaksen», dvs. ideen om at det bare finnes to kjønn: kvinne og mann (Dembroff, 2020). Men utviklingen har avfødt debatt. Noen mener dette kan åpne for «kjønnsforvirring», og de samme kan være skeptiske til unisex-toaletter og et tredje juridisk kjønn. Kritikken veves inn i større debatter om «identitetspolitikk», et begrep med røtter tilbake til 1970-tallet, og knyttet til blant annet

hvordan politiske bevegelser som ble båret oppe av bredere grupper, hevdes å ha blitt fragmentert og deretter erstattet av mer individualiserte politiske ytringer (Bennett, 2012).

Hvilke konsekvenser har det nye kjønns mangfoldet for de seksuelle ytringene til dem som definerer seg utenfor de vanlige kategoriene? Hva slags sex har «de skeive»? Og med hvem? Det vet vi ikke så mye om. Det meste av forskningen er basert på cis-delen av befolkningen, og det er få studier av seksualatferd hos transpersoner og ikke-binære (Lindley et al., 2020). Men en norsk studie viste at både homofile cis- og transmenn opplevde forventninger fra familie, sine bredere omgivelser og det homofile miljøet om å fremtre på en mer tradisjonell mannlig og maskulin måte. En god del brukte kroppsbygging og hard trening for å møte disse forventningene (Reform & FRI, 2020). Det er liten tvil om at internett og sosiale medier har gjort det enklere for skeive å finne fellesskap av henholdsvis likesinnede, kjærester og sexpartnere. Noen forskere kaller det «intimitetens medialisering» (Møller, 2017; Race, 2015)

Konklusjon

Seksualiteten vår formes sosialt, og gjennom oppveksten blir alle sosialisert inn i normer om hva som skal forstås som seksuelt, om hvem vi kan ha sex med, og når og hvordan vi kan ha det. Slike normer forandrer seg gradvis, og det er derfor rimelig å operere med begrepet *generational sexualities*. Ungdoms seksualitet uttrykkes på en annen måte i dag enn for tretti eller femti år siden (Plummer, 2019). Noe av det mest slående ved de siste årenes utvikling er at debutalderen for samleie (i alle fall i Oslo) har steget. Dette kan synes overraskende – gitt seksualiseringen alle kan se i en kommersialisert populærkultur og i sosiale medier. Derimot er det lettere se sammenhengen mellom den enkle tilgangen på nettporno, de tallrike nettsidene om skeiv seksualitet og den omfattende bruken av sosiale medier på den ene siden og det nye seksualitets- og kjønns mangfoldet på den andre. Tradisjonelle seksualitets- og kjønns kategorier dekonstrueres, nye etableres og gir større variasjon i seksuelle identiteter samt mer komplekse kategorier for kjønn. Begrepet «skeiv» er svært populært, og synes å være mer åpent og inkluderende enn for eksempel «homofil» og «lesbisk».

Vi ser et fascinerende paradoks: På den ene siden er det flere ungdommer som venter med å samleiedebutere, og fortsatt er det få som betrakter seg som lesbiske eller homofile. På den andre siden er det en god del som definerer seg utenfor den tradisjonelle hetero/homo-dikotomien. De bredere kulturelle scenariene for seksualitet er i bevegelse og åpner for større mangfold. I gårsdagens samfunn var det noen få sammenbindende og overordnede scenarier. I dag er det mange flere, og de er lett tilgjengelige. Det betyr at både det interpersonelle og det intrapsykiske nivået av det seksuelle skriptet har blitt viktigere. Mange vil nok mene at dette har gitt økt frihet. Men kanskje innebærer det også at kravene til å finne ut av og løse oppgavene en stilles overfor, er mer krevende enn hva de var for få år siden.

Litteratur

- Alarcón, W. (2020). Reading and remembering butch-femme worlds. *Association of Mexican American Educators Journal*, 14(2), 145–171. <https://doi.org/10.24974/amae.14.2.368>
- Bakken, A. (2018). *Ung i Oslo 2018* (NOVA Rapport 6/18). NOVA. <https://hdl.handle.net/20.500.12199/5133>
- Bakken, A. (2019). *Ungdata 2019. Nasjonale resultater* (NOVA Rapport 9/19). NOVA. <https://hdl.handle.net/20.500.12199/2252>
- Bennett, W. L. (2012). The personalization of politics: Political identity, social media, and changing patterns of participation. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 644(1), 20–39.
- Bogle, K. A. (2008). *Hooking up: Sex, dating, and relationships on campus*. New York University Press.
- Bufdir. (2017). *Holdninger til lhbtqi-personer i 2017*. https://bufdir.no/globalassets/global/nbbf/kjonn_identitet/holdninger_til_lhbtqi_personer_i_2017.pdf
- Callis, A. S. (2014). Bisexual, pansexual, queer: Non-binary identities and the sexual borderlands. *Sexualities*, 17(1–2), 63–80. <https://doi.org/10.1177/1363460713511094>
- Connell, R. W., & Messerschmidt, J. W. (2005). Hegemonic masculinity: Rethinking the concept. *Gender & Society*, 19(6), 829–859.
- Conron, K. J., Mimiaga, M. J., & Landers, S. J. (2010). A population-based study of sexual orientation identity and gender differences in adult health. *American Journal of Public Health*, 100(10), 1953–1960.
- Cooper, K., Quayle, E., Jonsson, L., & Svedin, C. G. (2016). Adolescents and self-taken sexual images: A review of the literature. *Computers in Human Behavior*, 55, 706–716. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.10.003>

- Dembroff, R. (2020). Beyond binary: Genderqueer as critical gender kind. *Philosophers Imprint*, 20, 1–23.
- Eaton, A. A., Rose, S. M., Interligi, C., Fernandez, K., & McHugh, M. (2016). Gender and ethnicity in dating, hanging out, and hooking up: Sexual scripts among Hispanic and White young adults. *Journal of Sex Research*, 53(7), 788–804. <https://doi.org/10.1080/00224499.2015.1065954>
- Ferguson, R. A. (2019). *One-Dimensional Queer*. Polity Press.
- Fjær, E. G., Pedersen, W., & Sandberg, S. (2015). «I'm not one of those girls»: Boundary-work and the sexual double standard in a liberal hookup context. *Gender & Society*, 29(6), 960–981. <https://doi.org/10.1177/0891243215602107>
- Fox, J., & Vendemia, M. A. (2016). Selective self-presentation and social comparison through photographs on social networking sites. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 19(10), 593–600. <https://doi.org/10.1089/cyber.2016.0248>
- Fritz, N., & Paul, B. (2017). From orgasms to spanking: A content analysis of the agentic and objectifying sexual scripts in feminist, for women, and mainstream pornography. *Sex Roles*, 77(9–10), 639–652.
- Gagnon, J., & Simon, W. (1973). *Sexual conduct: The sources of human sexuality*. Aldine.
- Green, A. I. (2008). Erotic habitus: Toward a sociology of desire. *Theory and Society*, 37(6), 597–626.
- Harden, K. (2014). A sex-positive framework for research on adolescent sexuality. *Perspectives on Psychological Science*, 9, 455–469. <https://doi.org/10.1177/1745691614535934>
- Hegna, K., & Larsen, C. J. (2007). Straightening out the queer? Same-sex experience and attraction among young people in Norway. *Culture, Health & Sexuality*, 9(1), 15–30.
- Helsedirektoratet. (2020). *Kjønnsinkongruens – nasjonal faglig retningslinje*.
- Johansen, H. M. (2019). *Skeive linjer i norsk historie frå norrøn tid til i dag*. Samlaget.
- Jordåen, R. (2010). *Inversjon og perversjon: Homoseksualitet i norsk psykiatri og psykologi frå slutten av 1800-talet til 1960* [Doktorgradsavhandling, Universitetet i Bergen].
- Kristiansen, H. W. (2008). *Masker og motstand: Diskré homoliv i Norge 1920–1970*. Unipub.
- Larsen, C., Sandberg, S., & Pedersen, W. (2005). Tunge kyss – lette identiteter? *Sosiologisk tidsskrift*, 13, 107–132.
- Laumann, E. O., & Gagnon, J. (1994). *The social organization of sexuality: Sexual practices in the United States*. University of Chicago Press.
- Levin, M. L., Xu, X., & Bartkowski, J. P. (2002). Seasonality of sexual debut. *Journal of Marriage and Family*, 64(4), 871–884.
- Lie, A. K., & Slagstad, K. (2018). Diagnosens makt. *Tidsskrift for den norske legeforening*. <https://doi.org/10.4045/tidsskr.18.0438>

- Lindley, L. M., Anzani, A., Prunas, A., & Galupo, M. P. (2020). Sexual fantasy across gender identity: A qualitative investigation of differences between cisgender and non-binary people's imagery. *Sexual and Relationship Therapy*, 1–22. <https://doi.org/10.1080/14681994.2020.1716966>
- Manning, W. D., Giordano, P. C., & Longmore, M. A. (2006). Hooking up: The relationship contexts of «nonrelationship» sex. *Journal of Adolescent Research*, 21(5), 459–483.
- Meyerowitz, J. (2002). *How sex changed: A history of transsexuality in the United States*. Harvard University Press.
- Møller, K. (2017). *Intimitetens medialisering: En undersøgelse af hook-up apps og homoseksuelle mænds intimitetskulturer* [Doktorgradsavhandling, Syddansk Universitet].
- Pedersen, W. (2005). *Nye seksualiteter*. Universitetsforlaget.
- Pedersen, W., & Kristiansen, H. W. (2003). Å gjøre det, å føle det og å være det: Homoseksualitet i det seinmoderne. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 44, 3–37.
- Pedersen, W., & Samuelsen, S. O. (2003). Nye mønstre av seksualatferd blant ungdom. *Tidsskrift for den norske legeförening*, 123, 3006–3009.
- Plummer, K. (2019). Critical sexualities studies: Moving on. *The Wiley Blackwell Companion to Sociology*, 156–173. <https://doi.org/10.1002/978119429333.ch10>
- Race, K. (2015). «Party and play»: Online hook-up devices and the emergence of PNP practices among gay men. *Sexualities*, 18(3), 253–275. <https://doi.org/10.1177/1363460714550913>
- Reform & FRI. (2020). *Maskulinitetsnormer – en trussel for transmenns helse? En kvalitativ sammenlikning av trans- og cismenns helse*. <https://reform.no/wp-content/uploads/2020/05/Maskulinitetsnormer-%E2%80%93-en-trussel-for-transmenns-helse.pdf>
- Richards, C., Bouman, W. P., Seal, L., Barker, M. J., Nieder, T. O., & T'Sjoen, G. (2016). Non-binary or genderqueer genders. *International Review of Psychiatry*, 28(1), 95–102. <https://doi.org/10.3109/09540261.2015.1106446>
- Ringrose, J. (2016). *Children, sexuality and sexualization*. Springer.
- Rogne, A., Pedersen, W., & Bakken, A. (2019). Immigration and the decline in adolescent binge drinking. *Drug and Alcohol Dependence*, 203, 35–43. <https://doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2019.05.031>
- Rothblum, E., Balsam, K., & Wickham, R. (2018). Butch, femme, and androgynous gender identities within female same-sex couples: An actor-partner analysis. *Psychology of Sexual Orientation and Gender Diversity*, 5(1), 72. <https://doi.org/10.1037/sgd0000258>
- Rothblum, E., Krueger, E., Kittle, K., & Meyer, I. (2020). Asexual and non-asexual respondents from a U.S. population-based study of sexual minorities. *Archives of Sexual Behavior*, 49(2), 757–767. <https://doi.org/10.1007/s10508-019-01485-0>

- Sun, C., Bridges, A., Johnson, J. A., & Ezzell, M. B. (2016). Pornography and the male sexual script: An analysis of consumption and sexual relations. *Archives of Sexual Behavior*, 45(4), 983–994. <https://doi.org/10.1007/s10508-014-0391-2>
- Svendsen, S., Stubberud, E., & Djupedal, E. (2018). Skeive ungdommers identitetsarbeid: SKAM etter homotoleransen. *Tidsskrift for kjønnsforskning*, 42, 162–183. <https://doi.org/10.18261/issn.1890-7008-2018-03-03>
- Vederhus, M. (2018). Mitt aseksuelle meg. *Morgenbladet*.
- Vik, S. F. M. S. (2019). *Skeiv i Oslo – en kvalitativ studie av unge skeives opplevelse av Oslos byrom*. Universitetet i Oslo.
- Waling, A. (2019). Rethinking masculinity studies: Feminism, masculinity, and poststructural accounts of agency and emotional reflexivity. *Journal of Men's Studies*, 27(1), 89–107. <https://doi.org/10.1177/1060826518782980>
- Walton, M. T., Lykins, A. D., & Bhullar, N. (2016). Beyond heterosexual, bisexual, and homosexual: A diversity in sexual identity expression. *Archives of Sexual Behavior*, 45(7), 1591–1597. <https://doi.org/10.1007/s10508-016-0778-3>
- White, A. E., Moeller, J., Ivcevic, Z., & Brackett, M. A. (2018). Gender identity and sexual identity labels used by U.S. high school students: A co-occurrence network analysis. *Psychology of Sexual Orientation and Gender Diversity*, 5(2), 243–252. <https://doi.org/10.1037/sgd0000266>